

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ศึกษาเฉพาะกรณี บ้านไหล่หิน ตำบลไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง เป็นความพยายามที่จะศึกษาถึงการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนอย่างเป็นองค์รวม เพื่อให้เห็นกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของตนเอง จากการกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้ 2 ข้อ คือ

1. ศึกษาความต้องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
2. ศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

หลังจากที่ได้กำหนดกรอบแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้ว ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นศึกษาไว้ 5 ด้านใหญ่ๆ คือ ด้านการพัฒนาเส้นทาง ด้านร้านค้า ของที่ระลึก ด้านการประชาสัมพันธ์ ด้านความปลอดภัย และด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว ทั้งนี้ได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายไว้ 3 กลุ่มคือ

1. กลุ่มชาวบ้าน
2. กลุ่มที่เป็นทางการ
3. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การเข้าสู่หมู่บ้านผู้วิจัยได้เริ่มต้นศึกษาตั้งแต่เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2544 จนถึงเดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2544 แต่เป็นการเข้าไปเป็นช่วงๆ และผู้วิจัยไดสนิทสนมกับเจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลไหล่หินที่ปฏิบัติหน้าที่ในตำบลนั้น จึงทำให้ผู้วิจัยได้รับความไว้วางใจจากประชาชนในหมู่บ้านได้ง่ายขึ้น

การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสังเกตอย่างเข้าไปมีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์ผู้รู้ในหมู่บ้านเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ตลอดจนวิถีการผลิต โดยผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆ กับการวิเคราะห์ข้อมูลในหมู่บ้าน ผลการวิจัยพอสรุปได้ดังนี้

1. ความต้องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ในความต้องการของชุมชนที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในเรื่องใดก็ตาม มักจะต้องมีกิจกรรมเป็นตัวเชื่อมโยงให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งในสารที่ชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมมากหรือน้อยนั้น ก็ขึ้นอยู่กับว่ากิจกรรมนั้นๆ เป็นที่น่าสนใจ มีความเหมาะสมหรือมีความถนัดกับชาวบ้านหรือไม่ และมีขนาดอย่างไรที่ทางเจ้าภาพต้องการให้ชาวบ้านเข้าไปร่วมให้ความช่วยเหลือ

วัด ก็เช่นกันที่ชาวบ้านถือว่าเป็นศูนย์รวมใจ แต่ถ้าไม่การจัดกิจกรรมทางศาสนาขึ้นมา ก็ยากต่อการที่จะให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม เพราะถ้าไม่มีสาเหตุใดที่ชาวบ้านจะต้องเข้าไปร่วม ดังนั้นกิจกรรมถือว่าเป็นสิ่งจูงใจที่จะทำให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ นั้นเอง และในขณะเดียวกันการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ถือว่าเป็นแรงผลักดันพื้นฐานที่สำคัญจะทำให้กิจกรรมนั้นดำเนินต่อไปได้สำเร็จ หรือไม่ จากความสัมพันธ์ดังกล่าว ถือว่าเป็นความสัมพันธ์เพื่อที่จะสร้างความพร้อมในการพัฒนาชุมชนในเรื่องต่างๆ ซึ่งในที่นี้ได้รวมถึงความพร้อมของชุมชนที่จะให้วัดในชุมชนของตนเองเป็นแหล่งท่องเที่ยว ในการวิจัยนี้จะศึกษากรณีของ วัดไหลหิน บ้านไหลหิน ตำบลไหลหิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ซึ่งถือได้ว่าโครงการนี้เป็นโครงการหนึ่งที่จะเป็นตัวนำร่องที่สามารถนำชุมชนไปสู่การพัฒนาในด้านต่างๆ ได้ ซึ่งจะเห็นได้ชัดว่าถ้าวัดได้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง ก็จะทำให้ชุมชนพลอยมีชื่อเสียงไปด้วย และนอกจากนี้ ก็ยังเป็นการสร้างรายได้เพิ่มขึ้นให้กับวัดและชุมชน จากการทำมีศรัทธาทำบุญ และจากการขายสินค้าที่เป็นสินค้าพื้นบ้านซึ่งอาจจะเป็นที่ระลึก หรือของฝากจากชุมชนก็ได้ แต่ว่าวัดไหลหินแห่งนี้ยังขาดศักยภาพหลายๆ อย่างอยู่ เช่น สภาพถนน สภาพตัววัดเอง เป็นต้น ที่ยังไม่พร้อม ดังนั้นในการที่จะส่งเสริมจัดการให้วัดไหลหินแห่งนี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สมบูรณ์ได้นั้น จะต้องเกิดจากความร่วมมือหลายฝ่าย ได้แก่ ชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ และองค์กรของรัฐที่จะนำซึ่งงบประมาณมาสู่ชุมชน โดยเฉพาะ อบต. (องค์การบริหารส่วนตำบลไหลหิน) ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เป็นตัวแทน และใกล้ชิดชุมชนมากที่สุด

2. รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

รูปแบบในการมีส่วนร่วมของชุมชนการจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนั้นจะต้องมีองค์ประกอบหลายประการที่พัฒนา ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ได้มุ่งประเด็นในด้าน การพัฒนาเส้นทาง ร้านค้าของที่ระลึก การประชาสัมพันธ์ ความปลอดภัย ความปลอดภัย และการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว สามารถสรุปแต่ละประเด็นได้ดังนี้

การพัฒนาเส้นทาง ถือว่าเป็นด่านแรกที่จะพานักท่องเที่ยวมาสู่วัดได้ เพื่อให้นักท่องเที่ยวมีความสะดวกในการเดินทาง ดังนั้นการพัฒนาจึงเป็นสิ่งจำเป็น ไม่ว่าจะเป็นที่ตัวถนนที่ต้องได้รับการปรับปรุง รวมถึงป้ายควรจะมีการบอกเป็นระยะๆที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการบ้าง เพื่อให้นักท่องเที่ยวไม่รู้สึกลังสับสนและคิดว่าการมาวัดนี้นั้นลำบาก ส่วนของการให้มีรถบริการนั้นคงทำได้ยาก เพราะว่า นักท่องเที่ยวน้อยจึงไม่คุ้มทุน และจากที่ผ่านๆ มานักท่องเที่ยวจะมีรถมากันเองอยู่แล้ว

ร้านค้าและของที่ระลึก เนื่องจากในชุมชนได้มีการตั้งกลุ่มแม่บ้านต่างๆ อยู่บางส่วน ที่มีอาชีพทำงานฝีมือพื้นบ้านเพื่อส่งลูกค้าที่สั่งมาหรืออยู่ในตัวเมืองเป็นประจำอยู่แล้ว เช่น ผ้าทอ ทอตุ่ง เครื่องจักรสาน บางกลุ่มก็ทำประเภทอาหาร เช่น มะยมหยี กล้วยฉาบ ข้าวแต่น เป็นต้น จากข้างต้นจึงเป็นการที่ไม่ยากที่สามารถจะสร้างของที่ระลึก หรือของฝากจากชุมชน ซึ่งถ้ามีนักท่องเที่ยวเข้ามามากขึ้น ก็สามารถที่จะตั้งร้านค้าที่อยู่ในรูปของสหกรณ์ขึ้นมา โดยนำสินค้าที่ผลิตได้จากชุมชนมาขาย แต่ไม่ให้ขายภายในบริเวณวัด เนื่องจากพื้นที่ในวัดมีน้อย และจะเป็นการสร้างปัญหาให้กับทางวัดด้วย แต่ควรจะมีเพราะว่า บริเวณที่ใกล้เคียงวัดไม่มีร้านค้าใดๆ เลย เพื่อเป็นการรองรับนักท่องเที่ยวจึงควรจะมี แต่เป็นบริเวณที่ใกล้ๆ วัด โดยเฉพาะพื้นที่ที่อยู่ข้างวัดฝั่งที่เป็นประตูเข้าออกเก่า เพราะจะทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์ความเป็นมาได้ครบองค์ประกอบ

การประชาสัมพันธ์ ซึ่งเกิดจากความร่วมมือทั้งทางภาครัฐ และชุมชน โดยที่ทางภาครัฐเป็นฝ่ายเริ่มต้น และทางชุมชนเป็นฝ่ายร่วมมือปฏิบัติด้วย เช่น การให้มีวันเดียวเที่ยวเกาะคา ตะวันตก ซึ่งเป็นการเที่ยวเชิงสัญจร เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวที่เส้นทางที่ต่อเนื่องกันเพื่อที่จะให้นักท่องเที่ยวรู้จัก และไม่พลาดแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ที่สำคัญในเกาะคาด้วย การแจกจุลสาร การให้บุคคลสำคัญมาเยือน การจัดประเพณีสำคัญต่างๆ ที่วัด และการมียุวมัคคุเทศก์มาช่วยในการบรรยาย ซึ่งทั้งหมดนี้ถือว่าการประชาสัมพันธ์อย่างหนึ่ง ถึงแม้ว่าบางอย่างจะดูไม่ชัดเจนว่าเป็นการประชาสัมพันธ์ก็ตาม สำหรับวิธีของชุมชนที่ใช้ก็คือ การบอกปากต่อปากเขา ซึ่งถ้านักท่องเที่ยวมาเที่ยวและเห็นว่าดีก็จะบอกกันปากต่อปากไปเอง

ความปลอดภัย ถ้าเป็นโบราณสถาน และโบราณวัตถุแล้ว ก็จะมีคนที่อยู่วัดเป็นประจำดูแลอยู่แล้ว เช่น พระ และกรรมการวัด ส่วนโบราณวัตถุก็จะอยู่ในส่วนของพิพิธภัณฑ์ของวัด ส่วนอันตรายที่เกิดกับนักท่องเที่ยวนั้นไม่เคยมีเกิดขึ้น แต่ถ้าเป็นการป้องกันก็จะทำกล้องสายตรวจเพื่อให้ตำรวจชุมชนมาดูแลความปลอดภัยอย่างสม่ำเสมอ และสถานีตำรวจชุมชนก็อยู่ใกล้ๆวัด

การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว เป็นการทำดูแลวัดให้อยู่อย่างยั่งยืน ซึ่งบางคนก็เข้าใจวิธีการอนุรักษ์โบราณสถาน และโบราณวัตถุได้ถูกต้อง แต่หลายคนก็ยังคงเข้าใจแบบผิดๆ อยู่ ดังนั้นทางชุมชนจึงจัดให้มีการอบรมชาวบ้านเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน และโบราณวัตถุที่

ถูกวิธี โดยเชิญเจ้าหน้าที่จากทางกรมศิลปากรมาบรรยายให้เข้าใจ แต่ผลออกมาไม่ได้รับความสนใจ เพราะชาวบ้านเมื่อที่ฟังการบรรยายที่เป็นแบบทางการ ดังนั้น จึงเอาแค่ตัวแทนจากหมู่บ้านไปทำการฝึกอบรมแทน ที่เรียกว่า อ.ส.ม.ศ. (อาสาสมัครศิลปวัฒนธรรม) แล้วกลับมาช่วยอธิบาย ให้ชาวบ้านเข้าใจ แต่วิธีการอธิบายไม่เป็นแบบทางการ แต่เพียงนั่งคุยกันทั่วไปแล้วพยายามแทรกเรื่องเหล่านี้เข้าไปด้วย เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกให้กับชุมชนโดยไม่รู้ตัว

จากรูปแบบที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการให้วัดไหลหินเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในแต่ละด้านที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น สรุปได้ว่า มีทั้งโดยตรง และโดยอ้อม โดยตรง ก็คือ เป็นการมีส่วนร่วมที่ของชุมชนในกิจกรรม หรือโครงการที่เป็นของชุมชน เป็นกิจกรรมหรือโครงการที่มักจะเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณี และการผลิตของชุมชน ซึ่งเป็นการเข้าร่วมที่ประชาชนตระหนักในความเป็นสมาชิก และการเป็นเจ้าของร่วมกัน ส่วนโดยอ้อมนั้น ก็เป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนหลังจากที่มีการเข้ามาแทรกแซงตัวของการปกครองของรัฐ โดยผ่านทางองค์กรที่ใกล้ชิดชุมชน คือ อบต. (องค์การบริหารส่วนตำบลไหลหิน) ตัวแทนของกลุ่มที่เป็นทางการ หรือผู้นำชุมชน ซึ่งไม่ว่าจะเป็นแบบไหนก็ถือได้ว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่ชาวบ้านก็ได้เข้าไปมีส่วนร่วมนั่นเอง

5.2 การอภิปรายผล

เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ทำรายได้ให้กับประเทศที่สำคัญอย่างหนึ่งที่เสริมเศรษฐกิจพื้นฐานให้มั่นคงยิ่งขึ้น การพัฒนาการท่องเที่ยวจึงเป็นการพัฒนาที่จะสนับสนุนการพัฒนาอาชีพหลักที่เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตของประชาชนได้ดีขึ้น ฉะนั้น วัตถุประสงค์ของการพัฒนาการท่องเที่ยว คือ เพื่อเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยว ที่จะเป็นการกระจายโอกาสการมีงานทำของประชาชนในท้องถิ่นโดยการกระตุ้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจด้วยการขยายตัวของสาขาการผลิตต่างๆ ที่มาจากวัสดุของท้องถิ่น และยังเป็นการสื่อถึงความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนตนเองด้วย (มหาวิทยาลัยมหิดล เสนอการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ,2537) ซึ่งหลักในการพัฒนานั้นควรจะต้องสอดคล้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน จากการประชุม Globe '90 ณ ประเทศแคนาดา ว่าเป็น การพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยที่มีการปกป้อง และสงวนโอกาสต่างๆ ของอนุชนรุ่นหลังด้วย ซึ่งการท่องเที่ยวนี้หมายถึงรวมถึง การให้ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโครงการต่างๆ ที่ผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ การมุ่งให้ใช้วัสดุ และผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่น การเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมนั้นเป็นคุณค่าที่อยู่ในตัวเอง และรวมถึงความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ เอกชน และองค์กรท้องถิ่นที่จะต้องทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาค

(วิลลาศ เตชะไพบูลย์, 2538) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ เสน่ห์ ตามริก (อ้างในอรอนงค์ ธรรมกุล, 2539) ที่ได้ให้คำนิยามว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงนั้นคือ การที่ประชาชนมีโอกาสอย่างอิสระปราศจากการแทรกแซงครอบงำบังคับ พยายามให้ได้พัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดแจงทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ประโยชน์

ในการที่ชาวบ้านนั้นจะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวจะมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับว่าชาวบ้านเอาเรื่องเวลามาเป็นตัวตัดสินว่า จะเข้าร่วมหรือไม่ เพราะเนื่องจากบางคนก็ติดภาระจากการทำงานประจำจึงทำให้ไม่สามารถมาร่วมกิจกรรมได้ ซึ่งสอดคล้องกับศึกษาของ ฉอาน วุฒิกกรมรักษา (2528) ที่ว่าสาเหตุที่ประชาชนไม่เข้ามามีส่วนร่วมในการการทำให้โครงสร้างงานในชนบท เพราะว่า มีงานที่จะต้องทำ ไม่มีเวลาว่าง และมีธุรกิจในครอบครัว แต่ก็แสดงถึงการมีส่วนร่วมโดยการร่วมสละทรัพยากรวัดถุ เช่น การบริจาคเงิน วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็เป็นตัวแทนหนึ่งที่สามารถแสดงถึงการเข้าไปมีส่วนร่วม และชุมชนยอมรับได้ แต่ถ้าชาวบ้านคนไหนมีเวลา ก็จะมาร่วมสละทั้ง เวลาในการร่วมประชุมรับฟังความคิดเห็นถึงแม้จะไม่ได้แสดงความคิดเห็นก็ตาม เงิน และแรงงาน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ปรัชญา เวสารัชช (อ้างใน โชคดี อมรวัฒน์, 2537) และอีกหลายท่านที่มีแนวคิดเดียวกัน ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาว่าเป็นการที่ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยความพยายาม หรือใช้ทรัพยากรบางอย่างส่วนตนในกิจกรรมซึ่งมุ่งสู่การพัฒนาชุมชน อันได้แก่ การร่วมสละความคิด ความรู้ ความสามารถ แรงงาน หรือทรัพยากรบางอย่าง เช่น เงินทุน วัสดุในกิจกรรมการพัฒนา ประเด็นต่อมาที่ชาวบ้านจะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการมากหรือน้อยนั้น ก็ขึ้นอยู่กับความถนัด ขนาดของงาน และความคุ้มค่า ซึ่งจากการศึกษาจะเห็นว่าเวลาที่วัดมีงานชาวบ้านที่ไปช่วยก็จะรู้หน้าที่ของตนเองนั้นควรจะไปทำอะไร และสังเกตดูว่าทางวัดต้องการใช้คนจำนวนมากหรือน้อย ถ้ามากก็จะเข้าไปช่วย แต่ถ้าคนเพียงพอแล้วก็จะเป็นคนๆที่เข้ามาร่วมในงานเท่านั้น ส่วนในสิ่งที่ชุมชนต้องการ และอยากจะทำแต่ไม่คุ้มค่าชาวบ้านก็จะไม่เห็นด้วยกับการที่จะเข้าร่วมไปทำ เช่น การพัฒนาเส้นทางโดยให้มีรถบริการประจำเส้นทาง นั้นชาวบ้านก็อยากให้มีเหมือนกันแต่ไม่เห็นด้วย เนื่องจากนักท่องเที่ยวมีจำนวนไม่มากพอ ซึ่งจะทำให้ไม่คุ้มทุนได้ แต่ในอนาคตถ้าแหล่งท่องเที่ยวที่นี่ได้มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมนานมากขึ้นก็ควรจะมีการจัดการด้านขนส่งให้ดีขึ้น ดังตามแนวคิดของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนว่าทรัพยากรการท่องเที่ยวจะต้องมีการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกและการพัฒนาเส้นทางให้เข้าถึงตัวท่องเที่ยว ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของ อโนทัย เพียรคงชล (อ้างในวีระชัย มงคลพันธ์, 2542) ที่ว่า การที่ประชาชนไม่ต้องการเข้าร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพราะว่าไม่มีความถนัด และไม่ชอบ เนื่องจากเป็นลักษณะงานที่ยุ่งยาก และเป็นภาระมาก ต้องมีความรับผิดชอบสูง หากลงทุนแล้วกลัวจะไม่คุ้มค่า ซึ่งจากผล

ของการศึกษาข้างต้นจะเห็นว่าถ้าชาวบ้านไม่มีความรู้ ความเข้าใจในสิ่งที่ตนเองจะเข้าไปมีส่วนร่วม ก็เป็นการยากที่จะให้ความร่วมมือในครั้งต่อไป เพราะชาวบ้านไม่เข้าใจและจะทำอะไรบ้าง เหมือนผลการศึกษาในครั้งนี้ที่เกี่ยวกับความรู้ในการอนุรักษ์โบราณสถาน และโบราณวัตถุ ของชุมชน เนื่องจากชาวบ้านบางคนไม่เข้าใจว่าการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง และประโยชน์ที่ได้รับกับคืนมาจากการอนุรักษ์นั้นเป็นอย่างไร จึงทำให้ชาวบ้านบางคนละเลยไป ดังนั้นคนที่จะรักในตัวโบราณสถาน และโบราณวัตถุนั้นจะต้องได้รับความรู้แล้วแต่จะมากหรือน้อย เพราะถ้าเมื่อรู้ถึงรัก เมื่อรักถึงหวงแหนรักษาได้ ดังนั้นทางชุมชนควรจะมีการฝึกอบรมในด้านนี้ให้มากมากขึ้น โดยจะให้ตัวแทนไปฝึกอบรมมาและมาทำการอธิบายให้กับชาวบ้านอย่างเป็นทางการ หรือไม่ทางการก็ได้แล้วแต่ความสะดวกของชุมชน ซึ่ง บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) ได้เสนอแนวทางในการจัดการให้ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ไว้ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบการฝึกอบรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบหนึ่ง ของการเพิ่มพูนความรู้ และทัศนคติแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ให้มีความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยว พร้อมทั้งมีจิตสำนึกที่ถูกต้องในการช่วยดูแลรักษา ทรัพยากรท่องเที่ยวให้คงอยู่อย่างยั่งยืนควบคู่กันไป ซึ่งวิธีการฝึกอบรมเพื่อให้เกิดความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนั้นมีหลายวิธีด้วยกัน ได้แก่ การบรรยาย อภิปรายเพื่อร่วมปรึกษาหารือ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อให้ได้ข้อสรุปที่เป็นแนวทางปฏิบัติต่อไป การทัศนศึกษาโดยการไปดูวิธีการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในสถานที่อื่นที่เป็นจริง หรือใช้วิธีการให้ความรู้ผ่านจากผู้นำชุมชน เพราะเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของชุมชนเป็นอย่างมาก หรือตัวแทนของชุมชนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทางชุมชนไหลหินก็ได้มี กลุ่ม อ.ส.ม.ศ. (อาสาสมัครศิลปวัฒนธรรมของตำบลไหลหิน) ได้ทำการปฏิบัติอยู่ อีกรูปแบบหนึ่งก็คือ การใช้รูปแบบการประชุมการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ก็โดยการเอาผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวมาร่วมประชุมอภิปรายเป็นคณะ หรือใช้วิธีการประชุมระดมมันสมอง โดยการรวบรวมความคิดของแต่ละคนมาเกิดขึ้นจากความสามารถในการคิดสิ่งใหม่ขึ้นมา และให้แปลกจากความคิดเดิมที่ผู้อื่นคิดไม่ถึงในการแก้ปัญหา ซึ่งความคิดที่เกิดจากการประชุมระดมมันสมองนี้นับเป็นภาวะสร้างสรรค์อย่างหนึ่งที่เกิดจากการระดมกำลังในการใช้ความคิดของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวหลายๆคน นอกจากนี้บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ยังได้เสนอแนวทางการให้ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนแก่ชุมชนท้องถิ่น โดยการทำให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรท่องเที่ยวที่ตนมีอยู่ และได้ช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวให้ยั่งยืนควบคู่กันไป นอกจากนี้ควรจะให้ชุมชนได้รับความรู้เกี่ยวกับการวางแผนพัฒนาและจัดการด้านการท่องเที่ยว เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตนให้แก่นักท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ โดยให้นักท่องเที่ยวได้รับบริการที่ประทับใจ อันจะทำให้ได้มาซึ่งรายได้จากการท่องเที่ยว รวมถึงเป็นการให้ชุมชนท่องเที่ยว

ถิ่นได้รับความรู้ทัศนคติใหม่ๆ เกี่ยวกับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจากการประสานงานกับผู้ที่เกี่ยวข้องภายนอก เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถนำความรู้และทัศนคติเหล่านั้นไปพัฒนาการท่องเที่ยวให้เจริญยิ่งขึ้น จากผลการศึกษาและแนวทางในการให้ความรู้ความเข้าใจแหล่งท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในข้างต้นนั้นได้สอดคล้องกับการผลศึกษาของ คันฉัตร ตันเสถียร (2537) ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะจากการทำวิจัยว่า เทศบาลควรมีการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจ และกระตุ้นตักเตือนให้แก่ประชาชนทราบถึงปัญหา และผลที่เกิดขึ้น เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาชุมชน แต่ถ้าปัญหาเกินศักยภาพของชุมชนในการดำเนินการ เทศบาลจะต้องช่วยสนับสนุนด้วย นอกจากนี้ยังมีผลการศึกษาของ โชคดี อมรวิวัฒน์ (2537) ได้กล่าวว่า ความรู้ความเข้าใจในเนื้อหา และวัตถุประสงค์ของโครงการ จะมีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการด้วย

จากผลการวิจัยข้างต้น จะเห็นว่ารูปแบบในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่ นั้นมักจะมีทางภาครัฐเข้ามาแทรกแซงด้วยเสมอ โดยที่บุคคลออกต้นคิด โดยให้ชาวบ้านลงมือทำกิจกรรมต่างๆ เนื่องจากชาวบ้านมักจะคิดว่าสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นหน้าที่ของทางภาครัฐที่จะมาจัดการ อีกทั้งทางฝ่ายชุมชนเองก็ไม่มียงบประมาณที่จะมาจัดการจึงทำให้ชาวบ้านละเลยไป เช่น ถนนหนทาง ป้ายบอกทางต่างๆ แต่ถ้าทางภาครัฐสั่งการลงมาให้ทำอะไรชาวบ้านก็จะลงมือกันทำและทำให้ดีด้วยโดยผ่านทาง อบต. (องค์การบริหารส่วนตำบลไหล่หิน) แต่ว่ามีได้หมายความว่าชาวบ้านไม่มีศักยภาพในการทำกรจัดการอะไรเองเลย ก็มีบ้างที่ชาวบ้านได้ดำเนินโครงการและกิจกรรมต่างๆ ด้วยตนเอง แต่ถ้าหากชาวบ้านวิเคราะห์แล้วว่าทำฝ่ายเดียวจะไม่เกิดผลงานที่สมบูรณ์ ดังนั้นจำเป็นต้องขอความร่วมมือจากภาครัฐด้วย เช่น งานประเพณีสงกรานต์ของชุมชนไหล่หินที่ได้ไปจัดขึ้นที่วัดไหล่หิน โดยที่ชาวบ้าน และอบต.ไหล่หิน ร่วมกันเป็นเจ้าภาพ และได้ผลตอบรับในความร่วมมือเป็นอย่างดี ซึ่งได้สอดคล้องกับแนวคิดของ ภักดี รัตนผล (2543) ซึ่งได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐ ชุมชนท้องถิ่น และภาคเอกชนในทิศทางปัจจุบัน ควรจะเป็นไปในลักษณะที่ภาครัฐเป็นหน่วยสนับสนุนโดยท้องถิ่นชุมชน และภาคเอกชนเป็นหน่วยดำเนินการบริหารจัดการภายใต้วัตถุประสงค์ร่วม คือ การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีเหตุผลที่สนับสนุนอยู่ 4 ประการ คือ

1. จะต้องเป็นไปตามข้อบัญญัติรัฐธรรมนูญในเรื่องของการมีส่วนร่วมต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. เพื่อสร้างการมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบ และความรู้สึกในความเป็นเจ้าของต่อทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่นของชุมชน
3. จะต้องมีแนวทางในการกระจายอำนาจในการจัดงบประมาณและการคลังจากส่งกลาง

และส่วนภูมิภาค ลงสู่ท้องถิ่นอันจะส่งผลให้ท้องถิ่นมีรายได้เพียงพอที่จะดูแล และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว และพัฒนาแหล่งที่ท่องเที่ยวในท้องถิ่นและชุมชนของตนเอง

4. คนในท้องถิ่นจะมีความรู้สึกรักหวงแหนทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวของเขาเองมากกว่าคนอื่น นอกจากนี้ยังได้สอดคล้องกับผลการศึกษาของ นพพร นิลณรงค์ (2535) ที่พบว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น มี 2 แบบ คือการมีส่วนร่วมโดยตรง เป็นกิจกรรมภายในที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาภายในที่คนในชุมชนร่วมกันจัดขึ้น และการมีส่วนร่วมโดยอ้อม เป็นกิจกรรมที่มาจากภายนอกชุมชน ซึ่งชาวบ้านประเมินว่าตนเองมีส่วนควบคุมในการตัดสินใจน้อย และแนวคิดของ อคิน รพีพัฒน์ (2531) ที่ได้กล่าวว่าเงื่อนไขที่ประชาชนจะเข้าร่วมในกิจกรรมพัฒนานั้น เพราะเงื่อนไขที่ว่า เกรงใจ ถูกบังคับ หรือมีสิ่งจูงใจเฉพาะหน้า เข้าใจยอมรับวัตถุประสงค์ของการพัฒนานั้น และเห็นว่ากิจกรรมดังกล่าวจะก่อให้เกิดประโยชน์ระยะยาวต่อตนเอง และประชาชน

5.3 ข้อเสนอแนะ

การศึกษาในครั้งนี้ทำให้ทราบถึงความต้องการ และรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการให้วัดไหลหิน บ้านไหลหิน ตำบลไหลหิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ผู้วิจัยขอเสนอแนวทางการส่งเสริม และพัฒนาต่อไป ดังนี้

1. การเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ร่วมคิด ตัดสินใจ และควบคุมการบริหารงบประมาณ หรือบริหารโครงการต่างๆ อย่างต่อเนื่อง เช่น การทำแผนในส่วนของการพัฒนาวัดไหลหินแหล่งท่องเที่ยวของหมู่บ้านที่ทางราชการคอยสนับสนุนกิจกรรมหลากหลายของชาวบ้านก่อนที่ผู้นำชุมชนจะนำไปเสนอต่อ อบต.(องค์การบริหารส่วนตำบลไหลหิน) เพื่อเป็นการควบคุม และตรวจสอบอย่างใกล้ชิด รวมทั้งก่อให้เกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของชุมชนได้มากขึ้น

2. ในการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นของชาวบ้าน ที่ทางหน่วยราชการก็ได้เน้นวิธีนี้กันมา แต่การปฏิบัติบางครั้งไม่ได้เป็นตามนัยของการมีส่วนร่วมเลย ซึ่งจะเห็นได้จากโครงการที่ชาวบ้านทำกันล้วนแต่มาจากส่วนกลางแทบทั้งสิ้น ดังนั้นควรจะมีการศึกษาถึงระบบการคิด ความรู้ความเข้าใจในส่วนของราชการว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้นเป็นอย่างไร